

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ

ТОПОС МІСТА В ПОСТМОДЕРНІЙ ПОЕЗІЇ УКРАЇНИ ТА США

Тетяна Доній

аспірантка Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, Україна

Abstract

The article focuses on the concept of city topos in the postmodern poetry of Ukraine and the USA. Great attention is paid to the system of images which is used in poetic text to express the topos.

The article gives a detailed analysis of topos concept development in literature studies. The category of space and place is one of the basic categories of human idea about the structure of the world. In contemporary literary researches real place or space is not often the same as the poetic place and space. It's often imaginary world which can be rather close to the real one or reflects it. The author always gives his own idea of world's structure.

The article is of interest to the methods and trends of topos conception development process. But special interest is peculiarities of the system of poetic images used to express and define city topos. Numerous scientific researches and articles are dedicated to the problem for today, but it's still in a big interest of literature studies. The concept of topos has got it's widespread contemporary literature studies.

Today there are two definitions of topos which dominate in literature studies: a/ set of universal topics, state language clichés, which are typical for the national literatures; b/ meaningful place for the text (historical period, national literature, literary trend) where some events take place. Toposes have rather stable meanings and universal constant structures. But preserving national cultural traditions toposes can change and get new topical meanings.

The aim of this study is to make comparative analysis of city topos functioning in postmodern poetry of Ukraine and the USA.

Key words: topos, Postmodern poetry, city, urbanistic poetry, city image, place, attributes of city life.

Стаття присвячена вивченню категорії простору художнього тексту. На основі теоретичних досліджень Е. Курціуса, М. Гайдегера, І Вихора, В. Назарця, В. Топорова проводиться компаративний аналіз топосу мі-

ста, його функціонування та образної системи в творах українських та американських поетів-постмодерністів, В цьому дослідженні розглянуто постмодерну концепцію міста та проаналізовано причини актуалізації топосу міста та його особливості. Окрім того, зіставлено подібності і розбіжності проявлення цього топосу, в кожній з національних літератур. В статті надається умовна класифікація реалій, за допомогою яких топос міста відображається в постмодерних поетичних текстах.

Ключові слова: топос, постмодерна поезія, місто, урбаністична поезія, образ міста, місце, атрибути міського життя.

Artykuł koncentruje się na koncepcji toposu miasta w postmodernistycznej poezji Ukrainy i USA. Dużą uwagę nawiązuje do systemu obrazów, który jest używany w poetyckim tekście do wyrażania toposu. Artykuł zawiera szczegółową analizę rozwoju toposu w badaniach literaturoznawczych. Kategoria przestrzeni i miejsca jest jedną z podstawowych kategorii ludzkiej idei o strukturze świata.

Słowa kluczowe: topos, poezja postmodernistyczna, miasto, poezja urbanistyczna, wizerunek miasta, miejsce, atrybuty życia miejskiego.

Вступ. Сучасні етапи розвитку літературознавчої науки відзначаються застосуванням нових методів дослідження, що прийшли зі споріднених наук, та активним розвитком теоретичного апарату. Такий процес, безумовно, відбувається із залученням нових термінів у літературознавчих розвідках.

Постановка проблеми. Категорія простору є однією із основних складових уявлення людини про світобудову. Як будь-яка інша універсальна категорія людського мислення, простір може бути означений за допомогою мовних засобів. У сучасних дослідженнях простір художнього тексту не завжди відповідає реально існуючому, часто це вигаданий світ, певною мірою схожий на реальний. Автор завжди подає власну інтерпретацію світобудови, яка включає у себе комплекс уявлень. Проте простір художнього тексту може бути відображенням існуючого простору.

Огляд літератури. Зацікавленість просторовими категоріями та образами художнього тексту сприяла розвитку нових понять та визначень, що потребували певної категоризації, класифікації та термінології. Із філософії були запозичені терміни «топос» і «локус». Поняття «топос» почало функціонувати у літературознавстві порівняно нещодавно. Цей факт, можливо, зумовлює невизначеність та розмитість поняття «топосу» в літературознавчих науках. Відомо, що ще Аристотель використовував це поняття у фізиці, топіці, риториці, визначаючи його як «загальне місце для міркувань про справедливість, природу та інше» [1, с.47]. Незважаючи на таку довгу історію існування терміну, для теоретиків «топос» був і залишається «чимось невловимим і важко означуваним» [2, с. 412

З риторичної традиції починається дослідження топосів або «загальних місць» в літературі. У літературознавстві поняття «топосу» набирає популярності після виходу книги Е. Курціуса «Європейська література та середньовіччя» (1948). Досліджуючи поняття «топосу» в літературі, Е. Курціус визначає його як засіб оформлення цілих комплексів, пов'язаних з типовими ситуаціями та такими, що мають формальний характер і певний словесний образ. Курціус першим вказав на зв'язок архетипу і топосу, наголосивши, що топос є явищем колективної свідомості. Топосу притаманна часова і просторова присутність. [14]. Окрім зазначених вище робіт, вивченню просторових категорій художнього тексту присвячено безліч статей та досліджень. Цій проблематиці в своїх роботах приділяли велику увагу багато дослідників в різних країнах світу: В. Топоров, С. Гурін, В. Фоменко, Т. Суботина, В. Назарець, І. Вихор, К. Верслайс, Г. Бернс, М. Гайдегер.

Метою цього дослідження є прослідкувати образну систему проявів топосу міста в постмодерній поезії України та США, виявити подібності і розбіжності.

Актуальність теми зумовлена необхідністю ширшого висвітлення компаративного аспекту вивчення топосів в сучасному українському літературознавстві та залучення найновіших міждисциплінарних методологічних стратегій до інтерпретації цієї проблематики. Кожне нове вивчення тих або інших параметрів цього неоднозначного явища є значущим для цілісного осягнення.

Результати дослідження. На сьогодні в літературознавстві домінують два головних визначення поняття «топосу»: а/. як набір загальних сюжетів, сталих мовних формул, характерних для національних літератур; б/. значиме для художнього тексту (або напрямку, історичного періоду, національної літератури) місце, де розгортається зміст, що може корелювати з реально існуючим простором, частіше відкритим.

У першому випадку маємо ширше значення, яке охоплює загальні проблеми і характерні риси національних літератур. Топоси мають стійкі значення та універсальні статичні структури. Зберігаючи національні культурні традиції, топоси мають властивість змінюватись та набувати нових, актуальних змістів. Дослідники приділяють велику увагу розвитку та змінам топіки в рамках функціонування топосів, а особливо виникнення нових, суголосних сьогоденню змістів. А. М. Панченко називає топоси місцем зберігання культурних традицій, які в той же час уможливають новаторський підхід та вираження актуального змісту, наголошуючи, що варто говорити не лише про топіку, а і про національну аксіоматику, бо в цьому понятті поетичний та духовний аспекти нероздільно пов'язані [18, с.246].

М. Гейдегер в своїх роботах подає своє більш повне визначення топосу. Топос передається через ідею визначення первинної природи буття: «існувати означає існувати десь, в певному місці». Гайдегер стверджує, що будь-яке буття прив'язане до місця, де людина буде свій

«дім» (помешкання/житло). Для філософа буття людини — означає жити на землі і бути смертним [27]. У своїх пізніх есе М. Гайдегер називає поезію «ідеальною формою дому (помешкання/житла)». Дослідник вважає, що створення поезії дозволяє нам існувати і творити: «ми повинні думати про природу поезії як процесу, який дозволяє нам існувати і є, можливо, найважливішою формою створення. Якщо ми подивимось на природу поезії з цієї точки зору, тоді ми зрозуміємо природу існування (мешкання)» [28, с.167].

Таким чином, якщо пов'язати два визначення Гайдегера, то можна стверджувати, що поезія як певна форма існування та творення, прив'язана до конкретного місця. Найбільш явно зв'язок між поезією і «місцем» відображається у втіленні змісту цього «місця». В постмодерних поетичних текстах присутні найрізноманітніші змістовні втілення топосів як «місця, значимого для автора», Більше того, «місце» само по собі стає активним учасником поетичного процесу, воно існує і в творі, і поза ним. Незважаючи на розмір, від закуточка в кімнаті до планетарних масштабів, поняття «місце» є комплексним, таким, що містить в собі певні компоненти і формує унікальну комбінацію. Проте місце — це не лише комбінація певних речей, саме присутні в тому чи іншому місці люди надають йому визначеного характеру і сенсу. М. Йогансен в книзі «Як будується оповідання» жартома написав фразу, яка насправді є доволі серйозним посилом: «Щоб затримати читача коло якоїсь точки, потрібний якийсь матеріал». [11, с.581]. Таким чином, щоб твір став цікавим для читацької аудиторії, в певному місці має розгортатись якась дія або воно має наповнюватись змістом.

Поезія постмодернізму зовсім не належить до позапросторової категорії. В постмодерних поетичних творах просторові образи мають чіткі обриси і відіграють важливу роль. Визначаючи характерні риси постмодерної поезії, дослідники часто говорять про її урбаністичність. В творчості практично кожного постмодерного автора обох національних літератур присутні урбаністичні мотиви. Увійшовши в літературу на початку ХХ сторіччя, і до сьогодні вони є домінуючими в постмодерному напрямку. Вплив урбанізації на літературу можливо пояснити соціокультурними обставинами життя людини.

Топос міста — один з найбільш досліджених на сьогоднішній день в літературознавстві. І хоча місто за своїми просторовими характеристиками є закритим простором і більше підпадає під визначення «локусу», змістовне навантаження поняття «топосу» і як «місця, де розгортаються змісти», і як набору певних сюжетів переважає.

Місто, будучи головним місцем, яке задовольняє людські потреби як фізичні, так і метафізичні, стає ключовим топосом розгортання людського «змісту існування». Топос міста має унікальну здатність створити «цивілізаційно-буттєву даність» [5], поєднавши в собі всі елементи в один топологічний простір. Людина, в свою чергу, наповнюючи місто-«місце» характеристиками і сенсом, стає його невід'ємною частиною. «Місто —

це відгородженість і сховище, захищеність та безпека людини у ворожому світі. Місто потрібне людині, аби подолати жах перед пустелею, перед хаосом, перед пороженчею, небуттям, перед ніщо» [7]. Д. Боклах, у своїй статті, визначає місто таким, що пов'язане з просторовою експансією в системі «людина-місце-людна» і втіленим в певному топосі, який окреслює просторові координати [5].

Урбаністичний напрям постмодернізму стає ключовим не лише в літературному процесі, а і має величезний вплив на свідомість цілих поколінь, що ідентифікують себе у міському часопросторі. Поняття «топос» визначається як близьке до поняття «категорії культури» або «образ культури» в роботі Т. Суботіної [20]. Топос міста доволі часто не прописаний прямо, а відображається через світовідчуття героїв, їхні рефлексії відчуття, думки: «ти досі крокуєш до супермаркету своєю країною мрій// там, де асфальт вигинається, ніби віолончель/де сотні разів перебігав дорогу на червоне світло» [15,с.11]; «коли від'їжджаєш назавше/береш із собою найтісніші вулички міста/ в кому колись блукав» [13,с.13]; «клітне кафе на розі у місті без назви/не годуй голубів, бо звикають, а будеш іншим.[13,с.41]; «наше з тобою дитинство старі гаражі» [13, с.20]; «той хто наді мною живе/стукає щодня молотком/будує нове життя цілком [22,с.11]; «посидіти біля театру/ у сквері де з цигарки ватру згорта двірник» [22,с.24]; «First down the sidewalk /where laborers feed their dirty/glistening torsos sandwiches/and Coca-Cola, with yellow helmets on (спочатку іду вздовж тротуару/де робочі в жовтих касках годують свої брудні/блискучі тіла сандвічами і Кока-Колою (тут і далі переклад Т.Д.)» [29, О'Нара F., с.109]; «a lady in foxes on such a day puts her poodle in a cab (Пані вся в лисах, в такий день саджає свого пуделя в таксі) [29, с.110]. Часто образ міста не має прямої номінації, проте він чітко вимальовується з другорядних ознак, присутніх у спогадах чи рефлексіях ліричного героя: «супермаркет, театр, сквер, світлофор, голуби на вулицях, жовті каски робочих, таксі». Ці менші образи передають індивідуальне авторське сприйняття значимого місця, відтворюють простір міста на асоціативному рівні.

Місто неможливо сприймати поза контекстом людини та її існування. В. Назарець зазначає, що топос міста як просторово-предметна реалія доволі близький з поняттям «дискурсу міста» і концентрує в собі семантично-ціннісні аспекти людського буття. [17,с.164]. Власне, саме місто, яке є творінням людини, стає невід'ємною частиною її існування, зрозуміти та сприйняти яку можливо крізь призму взаємовпливу людини і міста.

Тексти, в яких відображено топос міста в постмодерній поезії, можна умовно розділити на такі підтипи:

- тексти про реально існуюче місто (часто це тексти з прямою номінацією самого міста або визначних пам'яток, відомих місць чи кварталів);

– тексти-рефлексії, в яких присутній образ абстрактного міста або реально існуючого, що стає образом-символом;

– мотив міста присутній в поетичному тексті як тло для розгортання інших мотивів.

Місто, набувши певних антропологічних рис, саме здатне впливати на людину та його творчість. Перебуваючи в певному місці, людина свідомо чи несвідомо, всотує його ритм, уклад, характер і переносить їх в усі аспекти свого життя, в тому числі і у творчість. Певне місто має величезний вплив на поетичну свідомість автора, таким чином, стиль, настрої, змістове навантаження відображається крізь призму цього топосу. Окрім того, літературне життя завжди було зосереджено навколо літературних угруповань, салонів, а на сьогодні фестивалів, місцем дії яких є місто.

Літературні угруповання та школи в постмодерну добу стають характерною ознакою літпроцесу, такі об'єднання відбуваються переважно за локальним принципом. Френк О'Хара справедливо вважається один з найталановитіших представників Нью-йоркської школи. О'Хара був найвиразнішим і дуже характерним для Нью-йоркської школи. Його тексти були насичені духом Нью-Йорку, саме таким, яким це місто постає в уявленні тисяч людей у всьому світі: швидкі, проте такі, що зберігають джазову ритміку, приземлені, проте розумні і проникливі, відкриті і сповнені дії. Поезія Ф. О'Хари пульсує дією всіх видів і аспектів людського життя у місті — емоційних, психічних, фізичних, промислових, транспортних. Ці дії можуть виражатись за допомогою емоційно забарвленої лексики (барвисті іменники, яскраві дієслова, що виражають динамічний рух) *charms* (принида) *luminous humidity* (блискуча волога) *quickly threw* (швидко закидаю), *strained my eyelids* (зміцнюю повіки), синтаксису (паратаксис, неправильна граматична структура речень), швидкої зміни предметів, місця, часу — від строфи до строфи, від речення до речення, від фрази або навіть слова — до іншого (*and the street will be filled/and the photographs...will swell from the walls//and the feather cushion preens beneath* (і вулиця наповниться/ і світлини набубнявляють на стінах// і подушка з пір'ям пришпилиться) [29,с.107]. Всі згадані дії відбуваються у величезному урбаністичному просторі мегаполісу. Нью-Йорк дуже часто має пряму номінацію в текстах Ф. О'Хари: «*it's 12:20 in New York a Friday//I will get off the 4:19 in Easthampton//I just stroll into the PARK LANE Liquor store//then go back where I came from 6th Avenue* (Зараз 12:20 у Нью Йорку, п'ятниця/ Я звільнюсь о 4:19 в Істхемптоні// Просто завітаю до винної крамниці на Парк Лейн // а потім повернусь туди, де звернув з 6-ї Авеню) » [29,с.107]. Топос Нью-Йорку формується з елементів, що створюють текстові лексико-семантичні поля для сприйняття простору за принципом зменшення, наприклад: «місто-вулиця-крамниця/галерея». Доволі часто в таких випадках використовуються топоніми та власні назви: «*New York, Golden Griffin (gallery), Ziegfeld Theatre. 6thAvenue, New York Post, carton of Galoises*». А. Гінзберг в одному з інтерв'ю зазначав: «О'Хара змусив

мене побачити Нью Йорк наче вперше, створивши свій особливо особистий стильний коктейль з середовища в центрі міста» [26]. У тексті Ф. О'Хари «A step away from them» читач бачить Нью-Йорк очима містянина, що йде вулицями пішки у свою обідню перерву. Буденна оповідна манера викладу тексту створює у читача відчуття споглядання щоденної міської рутини: «down the sidewalk// then onto the 6th Avenue // on to the Times Square// I stop for a cheeseburger» [29, с.109]. Дорога до центру проходить повз будівництво на 6-й Авеню, через Таймс сквер, де він купує чізбургер і склянку соку, а потім вертається знов на роботу. В. Гуч, зазначав: «Ф. О'Хара намагається знайти «добре» в поганому, поетичне в рутинному, старовинне та божественне в сучасному Нью-Йорку. Як В. Вітмен, він міфологізує щоденне життя у місті» [26]. Автор відтворює топос міста, описуючи частину своєї щоденної рутини — вихід в місто на обідню перерву. Текст наповнений не лише яскраво зображеними візуальними образами: робочі в жовтих шоломах, що їдять сандвічі та п'ють кока-колу на бруківці (laborers are eating sandwiches and drinking Coca-Cola), пані у лисячому хутрі з пуделем, що сідає в таксі (a lady in foxes puts her poodle in cab), величезна реклама цигарок над Таймс Сквером (where the sign blows smoke over my head), а й звуковими, що створюють ілюзію присутності на гамірних вулицях: гул машин (car hum), тріпотіння жіночих спідниць (skirts are flipping), водоспад ллється на рекламі (waterfall pours lightly). Типові для Нью-Йорку невідповідності здаються на перший погляд абсурдними: дама в хутрі в спекотний день, неон, що світиться вдень (neon in daylight), проте вони вдало передають дух часу і атмосферу міста.

Топос Нью-Йорку має інше емоційне забарвлення в тексті А. Гінзберга «Thoughts on a breath» (Думки на видиху). Автор наче робить замальовки для читача, описуючи міські реалі Нью-Йорку та атрибути навколо себе: «car slide down asphalt lanes//tress brown bare in December's smog-mist roll up// to the city's squared towers beneath electric wires//branches and house roofs march to horizon (машини снують по асфальтних лініях//коричневі голі дерева просочуються крізь грудневий імлістий смог/ до квадратних міських веж під електричними дротами//гілля та будинки крокують до горизонту)»[25]. Описуючи рух транспорту, автор навіть зміг створити для читача ілюзію типових для міста звуків: «ear roar/growl motors rolling North Central freeway/snuffle (рев у вуха// гарчання моторів, що проносяться Північною центральною автострадою/ вихлопи). До певного моменту в тексті образи міста мають позитивні маркери: машини «slide down» (ковзають асфальтом), будинки «majestic» (величні) та «rise at the sky edge» (височіють до небокраю). Проте згодом авторське ставлення до міста стає кардинально протилежним, і маркери змінюються на негативні: «concrete energy humming itself in emptiness» (енергія бетону прославляє себе в порожнечі), «massive metal bars» (масивні залізні ґрати), «monster machines eat us» (машини монстри з'їдають нас). Н. Фрай в Антології критицизму зазначав, що образи зброї, мертвих механізмів,

двигунів належать до категорії протилежної, ворожої гуманній людській природі.[24,с. 150]. А оскільки ці образи репрезентують реалії міста, то і сам топос міста стає ворожим і апокаліптичним для людини, в якому «машини» перемагають людей.

Незважаючи на доволі різні сприйняття топосу Нью-Йорка в текстах А. Гінзберга і Ф. О'Хари, «місто» для обох поетів є природнім середовищем. Не залежно від того чи відповідає «їхній» Нью-Йорк реальному місту 50-х, для обох поетів це, безумовно, місце можливостей, захоплення і емоційної наповненості.

В українській поезії подібний за структурою топос одного міста спостерігається в текстах С. Жадана. Будучи представником харківської поетичної школи та живучи у цьому місті з глибокою, часто трагічною літературною історією, поет не міг не потрапити під його вплив. Як В. Беньямін досліджуючи топос Берліна, писав, що це місто відкривалось для нього у спілкуванні з міськими вулицями, дворами, квартирами, білінками, залізницями [4]. Так і в поезіях С. Жадана Харків відображується через вулиці, вокзали, площі, міські дахи. Саме в таких міських фрагментах ландшафту та архітектури відбувається найвища концентрація змістів людського буття та історичної значимості. У багатьох його творах топос Харкова має подібні риси функціонування до топосу Нью-Йорка в творах Френка О'Хари. Він передається через пряму номінацію, топоніми та власні назви реально існуючих об'єктів створюють прямий асоціативний ряд з містом. «Танцює Харків — місто байстрюків!» [8,с.18]; «на розі Ганни гаснуть ліхтарі» [9, с.10]; «Тому і я краще здохну, чи просто так упаду/на площу його свободи-виснажену і руду [10,с.13]; «Володимир Сосюра-юний поет, закосивши на фронті з недбальства світил,/заїздив у розбомблений харківський тил»[29]. В. Топоров такі елементи визначає як «малі» або «точкові» локуси, маючи на увазі окремі частини, що формують загальний образ міста [21]. Впізнаваний образ певного міста може реалізовуватись за допомогою тропів, що викликають асоціативні уявлення, коли реально існуючі речі набувають абстрактного змісту, наприклад: «площа його свободи» (головний майдан м. Харків — площа Свободи).

Якщо у попередніх прикладах автори ставили собі за мету створити образ конкретного міста, то тексти-рефлексії, що змальовують місто абстрактне, мають ширшу проблематику. Попри те, що образи, які формують топос міста, є особистісні і суб'єктивні, вони дають можливість скласти уявлення про бачення простору міста в постмодерній поезії. В контексті поезії ідеться про авторське сприйняття міста, як певного центру локалізації важливого для нього соціуму. Поетичні тексти цього виду сконцентровані навколо людини, її почуттів, відчуттів, життєвих орієнтирів, пошуків свого місця і власного «я». Місто, реальне чи абстрактне, стає не лише місцем де розгортається дія, а й поштовхом до виникнення подібних рефлексій і саморефлексій. В.Н, Топоров в своїх дослідженнях зазначає, що місто має свою «мову», воно говорить з нами своїми вули-

цями, площами, водами, садами, будівлями, пам'ятниками, історією та ідеями, що може бути сприйнято як гетерогенний текст, що має певний загальний зміст із системою знаків [21]. С. Гурін зазначав: «Реальність городянина — це символічна реальність». Мешканці міста здебільшого мають справу не з речами безпосередньо, а з їх значеннями, образами, символами, що мають коріння в архетипах. Діяльність людей у місті нерозривно пов'язана зі знаками і символами, проблематикою їхнього зберігання та можливістю передати нащадкам. На такого роду людську діяльність впливають міфологічні та релігійні уявлення, світоглядні та культурні орієнтири. Зважаючи на ці фактори, С. Гурін пише, що феномен історично значимого міста полягає в тому, що, з одного боку, місто стає універсальним символом, архетипом; а з іншого — саме місто є місцем створення значень й функціонування символів [7].

Кожне значиме місто з глибокою історією і традиціями має свої міфи. Якщо місто залишається культурно значимим для світу протягом всієї історії свого існування, його образ, традиції міфи, безумовно, можуть ставати мотивами у літературних текстах інших культур або бути причиною виникнення текстів-рефлексій з різноманітними асоціативними рядами. Прикладом такого міста-образа є Париж. Місто кохання, місто мистецтва, літератури і моди, революції і свобод стає символом і надихає письменників всіх напрямків і стилів. Характерна для постмодернізму інтертекстуальність проявляється у використанні ідей або цитат з творів написаних раніше. Зберігаючи загальний зміст попереднього тексту, в творах постмодерністів такі цитати набувають нових змістовних значень і асоціацій. Так, наприклад, для українських поетів 80-х, які жили в тоталітарному Радянському Союзі за «залізним занавесом», Париж стає символом недосяжної мрії. Відома цитата С. Вальєхо «я помру в Парижі» стає мотивом в текстах відразу кількох українських письменників. Мотив «смерті в Парижі» надихнув Ю. Андруховича на створення іронічно-бунтівного тексту «Пам'ятник». «Ми помрем не в Парижі/бо ми взагалі не помremo,/а якщо ми помрем, то в Парижі, так само, як і/в Голівуді, Гонконзі, Женеві, Яремчі, Сан-Ремо». Окрім символу-образу Парижа, в поезії присутній топос іншого міста — Львову. Львів подається як певна іронічна альтернатива Парижу, «місця, де варто померти». Топос відображено прямою номінацією топоніму: «Нас народ не забуде. Нам пам'ятник буде. У Львові// і навіки застигнемо ми в божевільному Львові», та за допомогою певних географічних маркерів Львову: «перед Оперним, в центрі». Окрім того міський простір також означається кількома елементами «пам'ятник, проспект, постамент» [1]. У цьому тексті авторська іронія нівелює велич Парижа як міста-мрії, в якому варто померти, натомість бажаючи отримати пам'ятник у центрі Львова, таким чином виводячи це місто на перший план поетичного тексту.

Зовсім інше змістовне навантаження та настрої спостерігається у віршах Г. Крук. Окрім цитати С. Вальєхо в текстах цієї письменниці проявляється ще один паризький локус «міст Мірабо», з відомого вірша Г.

Аполінера «Міст Мірабо». Мотив «смерті в Парижі» додає трагічного символізму нездійсненності мрії та недосяжності свободи в текст Г. Крук: «Коханий! Тебе не чекає в Парижі жагуча Жанетта//Ми варті, ми знаєм, що варті померти у тому Парижі// бо там, ніколи ми там не помremo...» [12,с.7]; «коли він помре під мостом Мірабо» [12,с.11]. Відчуття безнадії посилює інший просторовий топос — топос «дороги», що за допомогою лексико-семантичного поля створює відчуття фізичної і психологічної безвиході: «направо, наліво і прямо дороги нема/обох нас із поїзду скинули браво» [12,с.7], «та десь зостається незнайдена вулочка/де нас чекали кава і булочка» [12, с.11]. Наведені приклади доводять, що топос міста (в цьому випадку топос Парижа) може функціонувати як символ або мотив, хоча сам по собі існує поза контекстом цих творів.

Для письменників постмодерного напрямку місто — «невід'ємна частина, а радше сказати — органічна суть, ество сучасної цивілізації, а відтак і усіх її матеріальних та духовних проявів, у тому числі й мистецьких». [17]. За В. Назарецем, термін «топос» сприймається як просторово-предметна реалія, в якій містяться семантично-ціннісні аспекти людського буття і яка є семантично спорідненою поняттям «міський текст» і «дискурс міста». [17]. Постмодерна концепція міста має не досить широкий хронотоп: зазвичай це сучасне місто з усіма позитивно та негативно забарвленими реаліями, що може різнитись за розмірами. Топос міста, реального чи абстрактного, в постмодерній поезії України та Америки створюється за допомогою відображення реалій, характерних для міста:

— міські географічні об'єкти: проспекти, вулиці, багатоповерхові будинки, мости, провулки, двори, церкви і собори, театри, галереї паркінги: «стерезися залюднених вулиць, бо світ тебе зловить» [12,с.8] «той, хто наді мною живе/стукає щодня молотком» [22,с.11] «змовницьки перекувались сигналізація ми автомобілі на паркінгу» [16,с.14]. «museum to the Brooklyn Bridge// horrors of third Avenue iron dreams// (Музей біля Бруклінського мосту// жахи і залізні мрії третьої Авеню» [29 (Ginsberg A.), p 117], «I walked down the sidestreets// I went into the neon fruit supermarketЯ спустився провулками// я пішов до фруктового супермаркету, що сяяв неонам» [29 (Corso G) p.121].

— атрибути міського життя: транспорт, крамниці, заводи і фабрики, залізниця, продукти, міські птахи тощо: «голуби над містом» [12,с.19]; «щоб не перекривати рух транспорту/ дорогу ремонтували вночі під моїм вікном» [16,с.21]; «among the hum-colored cabs//I stop for a chisburger» [29 (O'Hara F) c.109]; «Telephone snow ghost parking!» [29 (Corso G) c.189].

— характерні для міста професії і соціальні стани містян: дорожні робітники, офіціанти, продавці, письменники, художники, безпритульні, жебраки: «на розі жебрак тобі оповість/ що суть твоя починається там, де враз обривається міст» [12,с.16]; «але тепер тут все не так тепер/ не той алкан не той поет попер/тепер і ті що носять пиво вже не ті» [22,с.6]; «laborers//with yellow helmets on (працівники в жовтих касках»

[29, (O'Hara)c.109]; «angelheaded hipsters англело-голови хіпстери» [29 (Ginsberg A) c.116].

Проте головним аспектом залишаються не самі об'єкти та атрибути, а емоції, настрої, асоціації, що визначають і відображують авторське бачення топосу міста та його «символіко-міфологічної інтерпретації» [6,с.20]. Німецький філософ і соціолог Г. Зіммель писав, що стосунки людини і міста ускладнює той факт, що в місті людина повинна «реагувати головою, а не серцем» [30,с.57]. Так званий «міський досвід» міститься у свідомості людини, а не проникає в саму людську суть, в несвідоме. Місто, на відміну від природи, навіть сьогодні сприймається більше як місце для існування прози, а не поезії. Проте професор Гарвардського університету К. Верслайс пропонує цікавий підхід до вирішення цієї проблеми: «хаос потрібно трансформувати в гармонію, мертве каміння треба наповнити життям, і найголовніше — поет повинен надати обличчя тому, що є безликим». Дослідник відмічає, що предмети і обставини, на які містяни реагують «холодним» розумом мають бути наповнені емоційним теплом. І відтворити топос міста можливо лише прийнявши те, що зазвичай «деперсоналізовано та механізовано» до найглибших шарів власної особистості»[31].

Загалом топос міста в постмодерній поезії має позитивне забарвлення, але існує й несприйняття негативних аспектів, що обов'язково є в будь-якому міському просторі. В постмодерних текстах часто присутній апокаліптичний мотив знищення нашого світу внаслідок цивілізаційних процесів. Н. Фрай писав про апокаліптичні уявлення: «в цьому світі є уявний лабіринт — образ втраченого орієнтиру, в самому серці якого сидить монстр, схожий на міфічного Мінотавра» [24]. Г. Бернс інтерпретував його думку, аналізуючи поетичний текст А. Гінзберга «Howl» («Крик»): «в цьому тексті уявний лабіринт Фрая всюди: у в'язницях, у плутанині вулиць, на яких живуть негри, монстр Молох в самому серці лабіринту і в подальших метафорах, ми розуміємо, що звивисті надра лабіринту і є тим зловісним монстром» [23,с. 198]. В іншому тексті А.Гінзберга «Мое сумне я» ліричний герой все своє життя провів у місті, яке, здається, стає частиною його Персони: «New Jersey where I was born & Paterson where I played with ants Нью Джерсі (де я народився і Петерсон, де я грався мурашками)», «my buildings, streets I've done feats in (будинки, вулиці, що бачили мої подвиги)», «my once fabulous amours in the Bronx» (мої раптові бурхливі романи у Бронксі). Використаний прийом анафори (при описі міста практичного кожен рядок починається зі слова «my» (моє)) посилює враження відчуття міста частиною себе. А. Гінзберг називає Бруклін «machine» (машиною), а людей порівнює з роботами, що працюються на цю машину. Вони поспішають кудись і не помічають нічого навколо себе, ігноруючи його місто, а значить і його самого. Ліричний герой відчуває себе страшенно самотнім у своєму, колись рідному просторі: «I walk in the timeless sadness of existence» (і я поринаю у нескінченний смуток існування). Попри те, що герой тісно пов'язаний з містом і має безліч спо-

гадів і подій, він не може більше ні відчувати Нью-Йорк частиною себе, ні себе частиною цього міста. «I go up on top of the RCA Building/ and gaze at my world,// Confused by the spectacle around me/ Man struggling up the street// movements at the curb-And all these streets leading so crosswise, honking, lengthily,/ by avenues stalked by high buildings (я піднімаюсь на ЕрСіЕй Білдинг, вдивляюсь в свій світ//Збентежений картиною навколо мене./Люди пробиваються вверх по вулиці//метушня на узбіччі —І всі ці вулиці біжать//Перехрещуючись, сигналячи, розтягуючись/Переслідуювані високими будинками чи захаращеними нетрями)». Все, що залишилось, — це відчуття приреченості, фатальності і побажання смерті цьому місту, що перетворилось на місце смутку і похованих мрій. В уяві автора Нью-Йорк перетворюється на цвинтар, на місто, яке вбили зміни, що принесли наступні покоління, називаючи його цвинтарем («this graveyard this stillness»).

Образ «обрію», за яким має сісти сонце, дуже символічний у цьому тексті. Плин часу та соціальні зміни перетворюють Нью-Йорк на місто самотності і мрій, які ніколи не справдяться. «Sun go down over New Jersey where I was born//In one eyeblink to the horizon/in my last eternity» (і його захід над Нью-Джерсі, де я народився//куди сягає мій погляд, аж за обрій,/ до останньої вічності). Чим ближче сонце до обрію, тим більше змін зазнає місто, тим гостріше ліричний герой відчуває свою самотність у ньому. Ліричний герой, усвідомлюючи, що прийшов час відпустити те, що любив так сильно, і повернення вже не буде. Той Нью-Йорк, який він знав, уже не існує: «never regained or desired/in the mind to come/where all Manhattan that I've seen must disappear[25] (.до яких не хочеться повертатись,/які не хочеться згадувати знову,/де весь Мангеттен, який я знаю, має зникнути.) [пер.VERВація]

Незважаючи на «апокаліптичний» настрій, цей текст так само яскраво демонструє приналежність постмодерних поетів до покоління з міською свідомістю. Вони можуть, як ліричний герой цього тексту, шалено любити місто і ненавидіти його водночас, саркастично ставитись до міських реалій, відчувати безнадію і страждати від самотності, але не уявляють себе в іншому топосі, окрім топосу міста.

Висновки. Для топосу великого значимого міста характерний широкий образний спектр від апокаліптичних «кам'яних джунглів», де людина почуває себе самотньою і блукає у пошуках «втраченого раю», до образу міста як символу найвищого і найгармонічнішого людського виствору, яке задовольняє практично всі її потреби від фізичних до естетичних. Окрім зазначених вище факторів, в літературному процесі важливу роль відіграють психологічні аспекти, потреба пошуку себе, свого місця в соціумі, прагнення самореалізації. Безумовно, міський простір робить функціонування цих чинників більш успішним і ефективним, таким чином перетворюючи мотив міста в постмодерній поезії на один з головних, на метамотив.

Як зазначав Я. Поліщук, у сучасній літературі місто стає не лише

мотивом чи культурним топосом, а закладає основи новітньої культури з характерними урбаністичними формами [19]. Сучасну культуру, зокрема і літературу, навряд чи можливо вже відділити від «міста», яке стало невід'ємною її частиною.

Простір міста в постмодерних творах перетворюється на «топос» з остаточним переміщенням мистецького, зокрема літературного, життя у місто. Образ міста не є більше тим абсолютно неприродним, неорганічним, апокаліптичним середовищем, що протиставляється природі та людській сутності. В переважній більшості текстів постмодерний ліричний герой почуває себе у міському просторі гармонійно, він є частиною цього простору, і місто стає невід'ємною частиною самого героя, де він народжується, розвивається, реалізується і створює власну реальність. Місто стає не просто локусом, місцем з обмеженим простором, в якому відбуваються певні події, а топосом — місцем, яке здатне впливати на людське життя, яке формує людську свідомість та самоідентифікацію в іншому від природнього просторі.

Література

1. Андрухович Ю. Вибрані поезії / Юрій Андрухович. — Режим доступу (Дата звернення 27.12.2017) <http://andruhovych.info/pamyatnik>
2. Аристотель. Поэтика. Риторика / Аристотель. Спб.: «Азбука», 2000. — 347 с. с. 47
3. Аристотель. То́пика / Аристотель Сочинения: в 4 т.– М. : Мысль, 1978. — Т. 2. — С. 347–533. с. 4123
4. Беньямін В. Берлінська хроніка / Вальтер Беньямін. — Режим доступу (Дата звернення 14.04.2018) <https://bibliofond.ru/view.aspx?id=78199>
5. Боклах Д. Генеза рецепції топосу міста у філософії та літературознавстві / Дмитро Боклах. — Режим доступу (Дата звернення (5.04.2018) : http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v18/part_1/4.pdf
6. Вихор І. В. Дискурс міста в українській поезії кінця ХІХ — першої половини ХХ століття : автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 "Теорія літератури" / Інна Вихор ; ТИПУ ім. В. Гнатюка. — Тернопіль, 2011. — 20 с
7. Гурін С. Образ города в культуре : метафизические и мистические аспекты / Станислав Гурін. — 2009. — Режим доступу (дата звернення 15.04.2018) : <http://topos.ru/article>
8. Жадан С. Цитатник (вірші для коханок і коханців) : збірка поезій / Сергій Жадан — К.: Смолоскип, 1995. — 62с
9. Жадан С. Вірші /Сергій Жадан. — часопис Сучасність № 5, 1997. — с.10
10. Жадан С. Балади про війну і відбудову. Нова книга віршів/ Сергій Жадан. — Львів; Кальварія, 2001. -100с.
11. Йогансен М. Як будується оповідання. Аналіза прозо-

вих зразків / Майк Йогансен //Вибрані твори; упоряд., передм., прим. Р. Мельниківа. — 2-ге вид., доп. — К.: Смолоскип,2009. — С. 550–668 с. 581

12. Крук Г. Сліди на піску. Поезії/Галина Крук — Київ «Гранослов», 1997. — 47с.

13. Крук Г. Обличчя поза світлиною. Поезії./Галина Крук. —К:Факт,2005.- 136 с.

14. Курціус Е.Р. Європейська література і латинське середньовіччя / Ернст Роберт Курціус: [пер. з нім. А.Онишка]. — К. : Літопис, 2007. — 752

15. Лазуткін Д. Червона книга. Книга віршів / Дмитро Лазуткін. — Чернівці: Meridian Chernowitz; Книги — XXI, 2015. — 84с.

16. Лазуткін Д. Набиті травою священні корови./Дмитро Лазуткін. —К: Смолоскип -2006.-86с.

17. Назарець В. М. Топос міста в поезії Бертольда Брехта/ Віталій Назарець.-Вісник ЖДУ імені І. Франка.- 2013. —Вип. 4 — с.164-167. С. 164

18. Панченко А.М. То́пка и культурная дистанция. Историческая поэтика. Итоги и перспективы изучения./Александр Панченко. — М.: Наука,1986. — 335 с. — С. 246

19. Поліщук Я. О. Із дискурсів і дискусій / Ярослав Поліщук. — Харків : Акта, 2008. — 288 с Випуск 21. 289

20. Субботина Т. Локус, топос, урбоним,микротопоним: к вопросу о соержжании пространственных понятий. /Татьяна Субботина . — Вестник ЧГУ, Серия « Филология. Искусствоведение». — 2011. — Вип. 57. — № 24. — 111-113.с.

21. Топоров В.Н. Пространство і текст /Владимир Топоров.- Режим доступу (Дата звернення 7.04.2018) http://ec-dejavu.ru/p/Publ_Torogov_Space.html

22. Федюк Т. Халва: книга нових віршів / Тарас Федюк — Київ: Гамазин, 2014.- 128 с.

23. Burns G. Great poets howl. A study of Allen Ginsberg's poetry.1943-1955./ Glen Burns. — Frankfurt am Main: Peter Lang, с. 198

24. Frye N. Anatomy of criticism: Four essays./ Northrop Frye. — New York: Atheneum, — 1967.- P. 383

25. Ginsberg22 A. Selected poems/ Alen Ginsberg. — Режим доступу (Дата звернення 28.04.2018) <https://www.poetryfoundation.org/poets/allen-ginsberg>

26. Gooch B. City poet: The life and times of Frank O'Hara/ Brad Gooch. — New York: Knopf, 1993

27. Heidegger M. Poetry,Language,Thought, /Martin Heidegger. — NewYork,: Harper &Row,Malpas J.E.-1999, P. 274

28. Heidegger M. Poetry, Language, Thought/ Martin Heidegger. — New York,: Harper& Row.-1971.- P.231

29. Hoover P. Postmodern American Poetry / Norton Anthology / P.

Hoover , New York : Norton, W.W. Norton, 1998. — 979c

30. Simmel G. The metropolis and mental life. Classic essays on the culture of cities. Ed. Sennet, Richard. /Georg Simmel. — New York: Appelton-Century-Crofts.- 1969. pp. 47-60.

31. Versluys K. The poet and the city. Chapters in the development of urban poetry in Europe and the United States (1800-1930)/Kris Verslus. — Tübingen:Günter Narr Verlag, 1987. — P 247.